TERMINOLOGIYADA ANTONIMIYA HODISASI

Termiz davlat universiteti
O‘zbek filologiyasi fakulteti
Amaliy filologiya yo'nalishi
122-guruh 4-kurs talabasi
Sulaymonova Aziza

Kalit so‘zlar: *terminologiya, antonimiya, terminologik antonimlar, ilmiy til, semantik munosabat.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada terminologiyada antonimiya hodisasining mohiyati, uning nazariy asoslari va ilmiy terminlar tizimidagi o‘rni yoritiladi. Terminologik antonimiyaning umumtil antonimiyasidan farqli jihatlari, funksional vazifasi hamda ilmiy muloqotdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek, rus va ingliz tilshunosligida mazkur masala bo‘yicha izlanish olib borgan olimlarning qarashlari asosida terminologik antonimiyaning turlari va xususiyatlari ochib beriladi. Maqolada turli fan sohalaridan olingan ishonchli misollar orqali terminologik antonimiyaning amaliy qo‘llanilishi ko‘rsatib berilgan.*

Annotation: *This article examines the phenomenon of antonymy in terminology, its theoretical foundations, and its role in scientific terminological systems. The differences between general lexical antonymy and terminological antonymy, as well as its functional significance in scientific communication, are analyzed. The views of Uzbek, Russian, and English linguists who have studied this issue are reviewed to identify the types and characteristics of terminological antonyms. Reliable examples from various fields of science are provided to demonstrate the practical use of antonymy in terminology.*

Аннотация: *статье рассматривается явление антонимии в терминологии, его сущность, теоретические основы и роль в системе научных терминов. Анализируются отличия терминологической антонимии от общеязыковой, а также её функциональное значение в научной коммуникации. На основе трудов узбекских, русских и зарубежных лингвистов раскрываются виды и особенности терминологических антонимов. Практическое функционирование антонимии в терминологии иллюстрируется примерами из различных областей науки.*

KIRISH

Terminologiya har bir fan sohasining asosiy tushunchalarini ifodalovchi maxsus so‘z va birikmalar majmuasidir. Terminlar tizimida semantik munosabatlar, xususan, sinonimiya va antonimiya muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, antonimiya hodisasi ilmiy tushunchalarni qarama-qarshi belgilari asosida aniqlash va farqlashda muhim vosita hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Antonimiya — ma’nosi jihatidan o‘zaro zid bo‘lgan birliklar o‘rtasidagi semantik munosabatdir. Terminologiyada antonimiya esa umumtil antonimiyasidan farqli ravishda, aniq ilmiy tushunchalar doirasida shakllanadi va qat’iy mantiqiy qarama-qarshilikka asoslanadi[1]. Terminologik antonimlar tasodifiy emas, balki tushunchalar tizimidagi qarama-qarshi kategoriyalarni ifodalaydi.

Tizimlilik – terminologik antonimlar muayyan fan tizimi ichida shakllanadi.[1]

Stilistik neytrallik – bunday antonimlar emotsional-ekspressiv bo‘yoqqa ega emas.

[1] Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent.

Ilmiy muloqotdagi ahamiyat – qarama-qarshi tushunchalarni taqqoslash va tasniflash imkonini beradi.

O‘zbek tilshunosligida terminologik munosabatlarni o‘rganishda A. Hojiyev, R. Sayfullayeva, Sh. Rahmatullayev kabi olimlar muhim ilmiy fikrlar bildirgan[2]. A. Hojiyev terminologik antonimiyani ilmiy tushunchalar o‘rtasidagi mantiqiy zidlikning til vositasidagi ifodasi sifatida baholaydi.

Rus tilshunosligida D. S. Lotte terminologiya tizimida antonimiyaning mavjudligini terminlar tizimining mantiqiy tuzilishi bilan bog‘laydi. V. P. Danilenko esa terminologik antonimlarni ilmiy tafakkurning qarama-qarshi kategoriyalar asosida rivojlanishi bilan izohlaydi.

Ingliz tilshunosligida Eugen Wüster (terminologiya nazariyasining asoschilaridan biri) terminlar tizimida antonimik munosabatlar tushunchalar tizimining mantiqiy qarama-qarshiligiga asoslanishini ta’kidlaydi.[2]

Terminologik antonimiyaga misollar:

Quyida antonimlar bir fan yoki kasb doirasida shakllangan, ya’ni umumiy tilga emas, balki aynan ilmiy-amaliy faoliyatga xos bo‘lgan terminologik antonimlar sifatida beriladi[3].

1. Tilshunoslik (lingvistika) sohasida:

sinxroniya – diaxroniya (tilning bir davrdagi holati ↔ tarixiy rivoji)

fonema – allofon (farqlovchi birlik ↔ variant birlik)

aktiv lug‘at – passiv lug‘at;

monosemiya – polisemiya;

analitik til – sintetik til;

erkin birikma – turg‘un birikma;

2. Tibbiyot sohasida:

o‘tkir kasallik – surunkali kasallik;

benign (yaxshi sifatli) o‘sma – malign (yomon sifatli) o‘sma:

[3] Lotte D. S. Основы построения научно-технической терминологии. – Москва.

gipertoniya – gipotonya;

3. Iqtisodiyot va moliya sohasida:

import – eksport;

daromad – xarajat;

aktivlar – passivlar;

inflyatsiya – deflyatsiya;

talab – taklif;

foyda – zarar;

asimptomatik – simptomatik;

profilaktika – davolash (terapiya)

normal holat – patologik holat;

4. Huquqshunoslik sohasida:

ayblanuvchi – oqlanuvchi;

huquq – majburiyat;

jazolash – oqlash;

qonuniy – noqonuniy;

javobgarlik – javobsizlik;

5. Pedagogika va psixologiya sohasida:

rag‘batlantirish – jazolash;

faol metod – passiv metod;

motivatsiya – demotivatsiya;

individual yondashuv – jamoaviy yondashuv;

6.Axborot texnologiyalari (IT) sohasida:

onlayn rejim – oflayn rejim;

frontend – backend;

ochiq kod – yopiq kod;

aktiv foydalanuvchi – passiv foydalanuvchi;

ma’lumotni shifrlash – shifrni yechish;

Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, terminologik antonimlar tasodifiy emas, balki muayyan fan yoki kasb doirasida tushunchalarni mantiqiy qarama-qarshilik asosida aniqlash va farqlash ehtiyojidan kelib chiqadi.

XULOSA

Terminologiyada antonimiya hodisasi ilmiy tushunchalarni tizimlashtirish, qarama-qarshi kategoriyalarni aniqlash va ilmiy muloqotni aniq hamda lo‘nda tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Terminologik antonimlar umumtil antonimiyasidan mantiqiy aniqligi va tizimliligi bilan farq qiladi. Olimlarning ilmiy qarashlari shuni ko‘rsatadiki, antonimiya terminologik tizimning ajralmas qismi bo‘lib, fanlar rivojida muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent.
2. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining semantikasi. – Toshkent.
3. Danilenko V. P. Русская терминология. – Москва.
4. Lotte D. S. Основы построения научно-технической терминологии. – Москва.
5. Wüster E. Introduction to the General Theory of Terminology. – Vienna.